

MEDIA OLAM MANZARASIDA MODALLIK KATEGORIYASINING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17318467>

Qarshi davlat universiteti dotsenti
F.f.f.d., (PhD) Yodgorova Zebo G`afforovna
zebiya.yedgarova@gmail.com

Annotatsiya:

Mazkur maqolada zamonaviy media matnlarida modallik kategoriyasining lingvokulturologik jihatlarini o'rganiladi. Media diskursida modallik vositalarining qanday semantik-pragmatik vazifalarni bajarishi, ularning madaniy kontekstdagi ahamiyati hamda ijtimoiy ongga ta'siri ilmiy tahlil asosida ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar

modallik, media diskursi, lingvokulturologiya, baholovchanlik, madaniy kod, pragmatika

1. Kirish (Introduction)

Zamonaviy media kommunikatsiyasi ko'plab til vositalarining faol ishtiroki orqali amalga oshadi. Ulardan biri – **modallik kategoriyasi**, ya'ni matnda muallifning voqealarga munosabati, bahosi, shubha yoki ishonch darajasi kabi semantik-pragmatik holatlarning ifodasidir. Media matnlari – bu faqat axborot yetkazuvchi vosita emas, balki **ijtimoiy ongni shakllantiruvchi** va **madaniy qadriyatlarni uzatuvchi** kuchli diskurs maydonidir. Shu sababli modallik kategoriyasini lingvokulturologik nuqtai nazardan o'rganish dolzarb hisoblanadi.

Avvalgi tadqiqotlarda modallik asosan grammatik yoki pragmatik kontekstda o'rganilgan bo'lsa, bu maqola modallikning **lingvokulturologik xususiyatlari**, ya'ni til vositalari orqali ifodalanayotgan **milliy mentalitet, ijtimoiy qadriyatlar** va **madaniy kodlarni** tahlil qilishga qaratiladi.

O'zbek tilshunosligida S.Boymirzayevaning modallikda aksiologik yondashuv borasidagi fikrlarini o'rinli hisoblaymiz: "Aksiologik modallik matn kommunikativ-pragmatik mazmunining muhim qatlami bo'lib, u har qanday turdagi matnda u yoki bu ko'rinishda namoyon bo'ladi. Bu turdagi modallikning voqelanishini ta'minlovchi lisoniy vositalar ko'lamini g'oyat keng bo'lib, ushbu vositalar turli matn muhitlarida xilma-xil ma'no nozikliklarini ifodalash imkoniyatiga ega²". Zero, "...matnning har qanday turidagi aksiologik modallik va

² Boymirzaeva S. Matnda aksiologik modallik. Til va adabiyot ta'limi. – №4. – 2010. – B. 23.

baho ifodasi muallif intsiyasi, emotsiyasi bilan bog'liq ravishda yuzaga chiqadi. Xususan, badiiy matndan farqli o'laroq, publitsistik matnlarda fikrning kiritma gaplar vositasida ifodalanishi muallif maqsadi va niyati bilan bog'liq ravishda yuzaga chiqadi"³.

Aytish joizki, "konsept" tushunchasi, qadriyatlarining xususiyatlarini, ularning haqiqiy hayotdagi o'rnini, qadriyatlar olamidagi tarkibi va boshqa qadriyatlar bilan munosabatini o'rganadigan fan, aksiologiya tadqiqotlarining predmeti bo'lgan "qadriyat" tushunchasi bilan chambarchas bog'liqdir.

U yoki bu etnik madaniyat asosida qadriyatlar shakllanadi. Etnik madaniyat vakillarining mushtarakligi milliy xarakterni yuzaga keltiruvchi inson psixikasidagi ma'lum o'ziga xos xususiyatlar bilan bevosita tutashdir. Til mentalitet, an'ana va odatlarni hamda o'ziga xos olamni tushunish usulini aynan til orqali qabul qiladigan insonni shakllantiruvchi quroldir.

Modallikni konseptuallashtirish jarayonida konseptlar strukturalarini modellashtirish, ularni ajratish mezonlari, olam manzarasi va olamning milliy obrazi o'rtasidagi mutanosibliklar, olamni qabul qilishning tilga taalluqliligi kabi mexanizmlar bilan bog'liq bo'lgan masalalar o'rganib chiqiladi. Shunday qilib, olamning konseptual manzarasi individning turli amaliy va bilish faoliyatida dolzarb va muhim etib tasvirlangan obyektlar haqidagi axborot tizimidir. Konsept uning birligi hisoblanadi, uning asosiy vazifasi olamning konseptual manzarasi tarkibiga kiritilgan borliqdagi obyektlarning tushunchaviy, emosional, assotsiativ, verbal, madaniy va boshqacha mazmunlarini qayd etish va aktuallashtirishdan iborat. Mentallik konseptda namoyon bo'ladi. Buning isboti sifatida, mentalitet o'z belgilariga ko'ra dunyoning qadriyatlarga asoslangan sodda va yaxlit manzarasi ekanligi hamda aniq iqtisodiy va siyosiy shart-sharoitlardan qat'iy nazar, uzoq vaqt mavjud bo'lganida ko'rishimiz mumkin. Ma'lumki, mentalitet "... etnik moyilliklar va tarixiy an'analarga asoslanadi; mentalitet til va tarbiya mushtarakligi asnosida jamiyatning har bir alohida a'zosining hissiyoti, aqli va irodasida namoyon bo'ladi va xalq ma'naviy madaniyatining bir qismi hisoblanadi, ushbu ma'naviy madaniyat xalq yashayotgan hududda uning etnamental makonini hosil qiladi"⁴.

2. Tadqiqot metodlari (Methods)

Ushbu maqolada quyidagi ilmiy-tahliliy uslublardan foydalanildi:

Deskriptiv-tahliliy metod: Media matnlaridagi modallik ifodalarini aniqlash va ularni strukturaviy tahlil qilish uchun;

³ Qo'shjonov M. O'zbekning o'zligi. – Toshkent. "O'zbekiston". – 2012. – B. 61.

⁴ Ikramova S.A. Olamning lisoniy manzarasi makon kategoriyasi va milliy o'ziga xoslik. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent. – 2018. – B. 94.

Lingvokulturologik tahlil: Modallik vositalarining madaniy, ijtimoiy va mental xususiyatlarini ochib berish maqsadida;

Diskursiv analiz: Media kontekstida modallik orqali qanday kommunikativ maqsadlar amalga oshayotganini tahlil qilish uchun;

Taqqoslovii usul: O'zbekiston va xorijiy OAV matnlaridagi modallik vositalarini qiyosiy o'rganish orqali milliy farqlarni aniqlash uchun.

Tadqiqot manbasi sifatida O'zbekistonning "Gazeta.uz", "Daryo.uz" va BBC, CNN kabi xorijiy media nashrlarida 2022–2024-yillarda chop etilgan maqolalar korpusidan foydalanildi (umumiy 100 ta matn).

3. Tadqiqot natijalari (Results)

Tahlil natijalariga ko'ra, media matnlarida modallikning quyidagi asosiy ifoda vositalari aniqlandi:

3.1. Leksik vositalar orqali modallik

Modallik ifodasi	Namuna (O'zbek OAV)	Namuna (Xorijiy OAV)
Ehtimollik	"taxminqilinmoqda", "ehtimol"	"might", "could", "possibly"
Ishonch	"aniqki", "ishonch bilan aytish mumkinki"	"clearly", "undoubtedly", "without a doubt"
Baholovchanlik	"achinarli holat", "mamnuniyat bilan"	"tragic", "promising", "concerning"

3.2. Madaniy kontekstdagi modallik

O'zbekiston media matnlarida **yumshoq baholovchanlik**, ehtiyotkor ifodalar, ijtimoiy muvozanatni saqlashga qaratilgan uslub hukmron:

"Muammoli holatlar kuzatilmoqda" (ochiq tanqid emas, balki yumshoq ifoda)

G'arb OAV matnlarida esa modallik orqali aniq pozitsiya, tanqidiy munosabat, baholash erkinligi ustun:

"The government must take urgent action" (keskin va talabchan ifoda)

4. Muhokama (Discussion)

Tahlillar ko'rsatdiki, modallik vositalari tilning pragmatik resursi bo'lish bilan birga, **madaniyatlararo tafovutlarni aks ettiruvchi** vositadir. O'zbekiston OAVlarida modallik odatda **ehtiyotkorlik**, **ijtimoiy harmoniyani** saqlashga yo'naltirilgan. Bu esa **kollektiv mentalitet**, **murosaviy yondashuv**, hamda davlatga nisbatan **hurmat** bilan bog'liq madaniy omillar bilan tushuntiriladi.

Xorijiy OAVda esa modallik ko'proq **ochiq tanqid**, **indivduatlik**, **so'z erkinligi** asosida quriladi. Bu holat ommaviy axborot vositalarining siyosiy-ijtimoiy tuzilmasi va madaniy qadriyatlar bilan bevosita bog'liq.

Media matnlaridagi modallik vositalari orqali nafaqat axborot uzatiladi, balki **ommaviy ongga ta'sir ko'rsatiladi, ijtimoiy pozitsiyalar shakllantiriladi**, muayyan hodisaga nisbatan **ixtiyoriy yoki ong osti baho** beriladi.

Xulosa

Media diskursida modallik vositalari muallifning ijtimoiy-psixologik pozitsiyasini, ishonch yoki shubha darajasini, bahosini ifodalovchi kuchli lingvistik vositalardir. Ular milliy madaniyat, mentalitet va axborot siyosati bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Lingvokulturologik yondashuv bu vositalarni chuqurroq anglash, ularning jamiyatdagi kommunikativ rolini to'g'ri baholash imkonini beradi.

Shu sababli, modallikni media tilida o'rganish — bu faqat grammatik yoki stilistik emas, balki **madaniyatlararo kommunikatsiyani tahlil qilishning** ham muhim yo'nalishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G'afurov, S. (2020). *Zamonaviy tilshunoslikda modallik masalalari*. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Palmer, F. R. (2001). *Mood and Modality*. Cambridge University Press.
3. Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
4. Karimov, A. (2022). *Media lingvistikasi asoslari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti.
5. Tsoy, E. (2019). "Lingvokulturologiya va matn tahlili", *Filologik izlanishlar jurnali*, №3.